

**SÖZLÜKLERİN NİTELİĞİ VE İŞLEVSEL ÖZELLİĞİ
BAĞLAMINDA SÖZLÜK OKUMA ALIŞKANLIĞININ
ANADİLİ BECERİLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE KURAMSAL
BİR YAKLAŞIM**

*Cemil GÜLSEREN**
*Zekerya BATUR***

ÖZET

Bir dilin derinliği ve zenginliği, o dilin söz varlığıyla değerlendirilmektedir. Söz varlığı ise kelimelerle anlam kazanmaktadır. Kelimelerin bir arada bulunduğu ana kaynaklardan biri de sözlüklerdir. Sözlükler, dilin sahip olduğu kelime servetini, geçmişten geleceğe taşıyan önemli araçlardır. Bu araçların taşınması gereken en önemli özelliklerinden biri nitelik diğeri ise işlevselliğidir. Bu çalışmada sözlüklerin niteliği ve işlevselliği kuramsal açıdan irdelenerek, sözlüğün ve sözlük okumanın anadili becerilerine etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, İşlevsellik, Nitelik, Anadili.

**A THEORETICAL APPROACH IN THE CONTEXT OF
QUALITY AND FUNCTIONAL PROPERTIES OF
DICTIONARIES ON THE HABITS OF READING
DICTIONARY AND THE NATIVE LANGUAGE SKILLS**

ABSTRACT

Depth and richness of a language, is assessed by the presence of the words of the language. These assets are gain meaning with the words. A dictionary is one of the main sources are that words in. Dictionaries, the

*Yard. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,
c_gulseren@hotmail.com

**Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı,
zekeryabatur9@gmail.com

word of the language of wealth, are important tools of the past with the future. One of the the most important feature of these tools must have, is properties the other functional features.

In this study, the quality of dictionaries and their functionality will be examine in theoretical view, and will be discussed the effects of dictionaries and reading dictionary on the native language skills.

Key Words: Dictionary, Functionality, Qualification, Native Language.

1.Sözlüklerin Gereği ve Önemi

Sözlükler, her evde, işyerinde ve özellikle de araçlarda bulunması zorunlu ilkyardım çantasında olması gereken malzemelerden biri olmalıdır. Çoğunlukla beyin gücünün kullanıldığı, zihinsel etkinliklerin yoğun yaşandığı ortamlarda böyle bir ilkyardım çantasında ansiklopedi, imla kılavuzu, harita olmalı derken en başta ise sözlük bulunmalıdır. Her zaman insanın yanı başında, masa üstünde, elin altında olan bu başucu kaynaklarının ilk akla geleni sözlükler seviyeye ve yaşa uygun olmalıdır.

Hedef kitlenin beklentilerine cevap veremeyen sözlüklerin başarılı olma ihtimali söz konusu olamaz. Örneğin ilköğretim okulları veya lise öğrencileri için hazırlanan bir sözlük, bu seviyedeki öğrencilerin gereksinimlerine cevap verebilecek söz varlığına sahip olmalıdır.

Sözlükler bir ders kitabı olmamakla beraber yardımcı materyal olarak hedef kitlenin kültürel gelişimine katkıda bulunmayı amaçlarlar. Arkasında bir yığın kelime barındıran, bu kelimelerin korunması ve istediğinde aranıp bulunmasında en pratik araç da sözlükler olmaktadır. Böylelikle sözlüklere kültürün koruyuculuğu ve gelecek nesillere taşıyıcılığı görevi de yüklenmiş olur(Boz, 2006: 25).

2.Sözlükten Maksat ve Sözlüklerin İşlevselliği

Sözlük hazırlamadaki genel amaç, bir dilin söz varlığını ortaya koymaktır(Üçok 2009, 109). Bununla birlikte sözlüklerin hazırlanmasında türlerine göre farklı amaçlar da olabilir((Arda 2002, 8; Kanar 2003, 7). Bu nedenle sözlükler, hazırlanış amaçları ve yüklendikleri nitelikler yönünden çeşitlilik gösterirler(Aksan 1995, 76).

Bir ya da birden fazla çok dilin söz varlığını işleme bakımından sözlükleri Aksan, tek dilli ve çok dilli sözlükler olarak sınıflandırmıştır. Tek dilli sözlükler adından anlaşılacağı gibi, bir dilin söz varlığını ortaya koyan yapıtlardır. Çok dilli sözlükler, birden çok dilin söz varlığını işleyen kaynaklardır. Bunlar özellikle, bir yabancı dilin öğrenilmesinde ve çeviri yapmada kullanılmaktadır(Aksan 1995,78).

İyi bir sözlüğün işlevsel olup olmadığı hususunda görüş belirtmek için hazırlanış gayesine de bakmak gerekecektir. Sözlüğün hangi niyetle, hangi kesime yönelik hazırlandığı büyük önem taşımaktadır. Belli düzeydeki öğrencilere yönelik hazırlanan okul sözlükleri ile anadilin bütün söz varlığını ortaya koymaya odaklanmış hacimli sözlükleri aynı ölçülerde değerlendirilmemelidir. Genele hitap eden sözlük elbette okuyucuya yararlı olmayı ilke edinmelidir. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre genel sözlüklerin (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler) belli bir kesimi hedef almadan herkese, her kesime hitap etmesi esastır. Sözlük, bir yazı dilini temel alır; ancak lehçe, şive ve ağızlardan gelme, eskimiş, seyrek kullanılan sözlüklerle yaygınlaştığı ölçüde yani ortak dilde tanındığı, yerleştiği oranda verilir. Bu genel sözlüklerin ortak yanı da şudur: seyrek geçen, unutulan, az bilenen kelimeler, ilerleyen baskılarda sözlükten çıkarılmalıdır.

Güncel sözlüklerde yazı dilinin yazılı ürünleri esas alınmalıdır. Anlambilim açısından hâlihazırda kullanılan sözlüklerin anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi gibi değişik kullanımları yanında deyim, kalıp sözler, atasözleri, terim gibi unsurların güncel ifadeleri, genelleşenler sözlüğüne eklenmelidir. Ancak anlamı yitenler, yaygınlık kazanmamış tek tük kullanılan kelimelerin genel sözlükte yer almaması doğal bir durumdur.

Sözcük yani kelime, düşüncenin kâğıda dökülmesi için aranan, konuşulan ve yazılan şeyin birimidir. Bilim, edebiyat ve iletişim kelimelerle olmaktadır. Sözcüklerde de esas olan işte bu kelimelerdir. Haliyle bilim ilerledikçe kelimeler de artacaktır. Sözlüklerin içerik yönünden zenginliği ile mümkündür. Bu zenginlik bir milletin kültürünün geçmişini geleceğe taşınması açısından da önemli bir köprüdür. Kaybolmaya yüz tutmuş bu sözlükler elbette tarihi sözlüklerde, lehçebilim sözlüklerinde, köken bilgisi sözlüklerinde kendilerine yer bulacaklardır. Bu tür sözlükler Türkçenin belli dönemlerine ait müstakil tanıklı taramalı sözlükler olarak hazırlanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Sözlükler genelde diğer edebi eserler gibi bir başından alıp sonuna kadar okunmamaktadır. Belli bir kitap okuma alışkanlığı olan insanlardan bile bunu beklemek oldukça hayali olur. Genel olarak sözlüğün yaygın kullanımı şöyledir: Aradığını bulmak için istenilen zaman sözlük açılır, bakılır ya anlamı okunur ya da yazılır. Sözlüğün buradaki önemli özelliği aranılan kelimenin sözlükte bulunabilme özelliğidir. Sözlüğün bu yönü işlevselliğini artırır. İşlevselliğin dayanak noktası da bu oluşturmalıdır. Cep sözlüklerinin yararları da bu anlamda tartışılabilir. Elbette cep sözlükleri büsbütün yararsız değildir. Bunlar, pratik olup kolayca taşınabilmektedirler; ancak aranılan bir kelimenin bulunamayışı noktasında ortaya çıkacak olumsuz tablo düşünülmelidir.

Sözlüğün işlevselliği, fiziksel açıdan da kullanılabilir olmalıdır. Yani sözlük açıldığı zaman bir masada durabilmelidir. Sağlam ciltlenmeli ve uzun süreli kullanım için özellikle dikişli olmalıdır. Yazı puntoları okunabilir nitelikte olmalıdır. Bununla birlikte sözlüklerin içerik özellikleri açısından dikkat çekmesi için, özellikle ilköğretim öğrencileri için, resimli, çizgili sözlükler tasarlanabilir. Bunlar daha çok ansiklopedik türde hazırlanan sözlüklere özgüdür. Bir de özel terimlerle ilgili, örneğin bitki adları sözlüğünde bitkilerin resmedilmesi gibi dikkat çekici olabilir.

3.Sözlüklerin İşlevselliğinin Arttırılması

Sözlüklerde en yaygın düzenleme abece sırasına göre olan düzenlemedir. En çok örneği bulunan düzenleme de bu tarzdadır. Genelde sözlükler bu yolla ortaya konmuştur(Aksan 1995, 79).

Sözlüklerin en önemli özelliği alfabetik oluşu ve buna bağlı olarak madde başlarının düzenlenmesi hususudur. Madde başı nasıl olmalı, madde başında neler olmalıdır? Madde başı bütün sözcükler kalın(bold) yazılırsa arama daha kolay olacaktır. Madde başı kelimelerin yazımında TDK Yazım Kılavuzunun esas alınması birlik için zorunluluk taşınmalıdır. Sözcüklerin kökenleri(Farsça, Arapça, Fransızca...) kısaltmalarla belirtilmelidir. Sözlüklerde dile henüz tam mal olmamış bulunan yeni kelimelerin de karşılığı verilmelidir. Sözlüklerin yanlarında sözcüklerin türleri kısaltılmış olarak yer alırken gerek isim çekim eki almış biçimleri gerekse fiiller çekimleniş biçimleriyle sözlükte yer almazlar. Alternans vokal ve alternans konsonantlı sözcüklerden en yerleşik biçimi madde başında yer alır(Aksan 1995, 86-87). Aksan buna örnek olarak da makine-makine, meyve-meyva, yine-gene sözlüklerini göstermiştir.

Sözlüklerin işlevselliğinde, sözcüğün karşılığının eksiksiz verilebilmesi ise dikkat edilmesi gereken en önemli noktadır. Asıl sözlükçülük de bu noktada başlar. Sözlükçülük bilgi, birikim ve uzmanlık ister, entelektüel bir kültüre sahip olmayı gerektirir.

Genel sözlüklerin hazırlanmasında geniş bir ekip çalışması, yazım birliğinin sağlanması, kelime kökenlerinin doğru verilmesi, temel ve yan anlamların belirlenmesi, kelimenin içinde geçtiği deyim ve atasözlerinin verilmesi ve örneklendirmenin yapılması gibi özellikler öne çıkmaktadır(Boz 2006, 37).

Kelimelerin asıl-esas- anlamı dışındaki yan anlamların hepsine ulaşmak gerekir. Bu yan anlamları da yazılı ürünlerden seçerek örneklemek kullanışlılığı güçlendirecektir. Sesteş(addaş) sözcükler haliyle ayrı ayrı birer madde başı olarak alınması doğaldır. Özellikle bir uzmanlık alanına dâhil edilebilecek, herkesçe bilinmesi gerekmeyen kavramlara genel sözlüklerde yer verilmesi beklenmez. Onlar için özel sözlükler çıkartılmaktadır. Mevcut genel sözlüklere de gereğinden fazla yükleme yapmaksızın onları daha kullanılır hale getirmek mümkündür.

Sözlük çalışmalarında değişiklikler, yenilikler, eklemeler gerektiğinde üzerinde sürekli durmak gerekir. Kitap halinde bastırılan sözlükler için söz konusu bu güncellemeler belki çok kolay olmayacaktır. Ancak sanal ortamda hazırlanan sözlüklerin bu bakımdan daha kullanışlı ve elverişli olacağı tartışılmaz bir gerçektir.

4.Sözlük ve Anadili İlişkisi

Anadili, çocuğun aile ve çevresinde öğrendiği yaşamında sürekli kullandığı bir araçtır(Göğüş 1983, 40). Aksan, anadilinin önemini şöyle tanımlamaktadır: Anadili belli bir ses dizgesi olan, bireyin evrene bakış açısını ve anlatım biçimini belirleyen, ulusun kültürünü yansıtan ve ulusu ulus yapan bir araç olarak görülmelidir demektedir(Aksan 1975, 427-431).

Anadili insanlar arasında inanç, öğreti ve bilgiler sistemini sonraki nesillere aktaran önemli bir araçtır(Adalı, 1983: 31). Anadili, bir insanın karakter özelliklerinin şekillenmesinde birinci derecede etkili olan bir kültürlenme aracıdır. İnsanın geleneksel yapı ve toplumsal niteliklerini barındıran, geçmişiyile geleceği arasında bağ kurdurtan bir iletişim sürecidir. Anadili, bireyin hem düşünce hem de duygu evrenini etkilemektedir. Bunun için kişiliğin temelini kuran ve geliştiren de anadili olmuştur(Binyazar 1983, 61).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Her birey, çevresini kuşatan bir dilin içinde dünyaya gelir. Bireyin hazır bulduğu bu ortam bireyin anadilidir. Birey zamanla anadilinin ses özelliklerini çevresinde duyarak öğrenir ve belli bir zaman sonra da bu öğrendikleri yoluyla anadili bilincini oluşturmaktadır(Adalı 1983, 32). Bireyde oluşan bu anadili bilinci, anadiline karşı sevginin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu sevgi ve ilgi başta aile büyüklerinden daha sonra ise bireyin çevresiyle iletişime girmesiyle birlikte anadili bilgisini genişletmektedir. Dilbilgisi dersleri de anadilin kurallarını öğretmekte, edebiyatla da birey anadiline olan sevgi ve bağlılığını arttırmaktadır(Levend 1972, 465). Anadili toplumun geleneksel değerlerinin toplamıdır. Bu değerler toplumda soyut değil somuttur(Dündar 1981, 639). Bu nedenle toplumu bir arada tutan ve topluma ait değerleri sevdiren temel unsurlarından biri anadilidir. İyi bir anadili eğitim-öğretiminin gerçekleştirilmesi, aynı zamanda kendine ve toplumuna güvenen bireylerin yetiştirilmesine de ortam hazırlanmış olur(Özbay 2006, 4). Anadili, okulöncesi dönemde gelişigüzel kültürlenme yoluyla aile ve çevrede öğrenilmeye başlanır, okulda ise kasıtlı kültürlenme yoluyla devam etmektedir(Demirel 1999, 12).

Anadili, bireyin yaşamı boyunca kullanmak zorunda olduğu bir araçtır. Bu aracın doğru kazanılması bireyin öğrenmeye karşı ilgi ve öğrenme kapasitesini arttırmaktadır; çünkü birey, anadilinin inceliklerini doğru kazandığı zaman hem okuduğunu kolay anlamakta hem de düşündüğünü tam olarak anlatmaktadır(Şimşek 1983, 36). Bireylerin, dilsel beceriler yoluyla kendilerini doğru ifade etmeleri ve düşünme becerilerini geliştirmelerinde anadili öğretiminin büyük bir payı vardır(Sever 1997, 6).

Anadili, öğrenme ve öğretme aracı olarak gerek okul öncesi gerekse okul döneminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle başta çocuklara yönelik yazılan okuma kitapları daha sonra ise Türkçe ders kitapları metinler açısından anadili öğretimi açısından nitelikli olmalıdır. Bu noktadan itibaren anadilinin sağlam bir zemine oturtulması hedef kitleye göre hazırlanmış nitelikli ve işlevsel sözlüklerin olmasına bağlıdır. Sözlükler, anadilinde kullanılan kelimelerin doğru yazılış ve anlamlarını pekiştiren bir araçtır. Bu bağlamda sözlük ile anadili arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu nedenle anadilinin sahip olduğu kelimeleri tam ve doğru olarak veren bir sözlük, aynı zamanda anadilin temel becerilerine de hizmet etmiş olur. Bu bağlamda sözlükler sadece anlamı bilinmeyen kelimelerin yığıldığı bir eser değildir. Anlamı bilinen kelimelerin de farklı anlamlarının verildiği ve ilgiyle okunması gereken kitaplar arasında yer almalıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

İlgi ve dikkat çeken bir sözlük, anadilinin inceliklerini öğrenen bireyler için apayrı bir önem taşımaktadır.

5.Sözlük ve Temel Dil Becerileri İlişkisi

5.1.Dinleme

“İşittiğimizi anlamak ve saklamak ya da işittiğimizi saklamak amacıyla dikkat harcamak biçiminde tanımlanabilir.” Çocuğun yaşamında anadilini öğrenme anlamında yaptığı ilk etkinlik dinleme etkinliğidir(Sever 1997, 11). Dinleme etkinliği, anadili eğitiminin gerçekleştirilmesinde birinci derecede etkili olan ve anadilinin sorunsuz bir şekilde öğrenilmesine yardımcı olan bir beceridir. Bu becerinin diğer temel becerilerin de kazanılmasına zemin hazırlayan bir özelliği vardır.

Dinleme becerisi, bireyin iletişim kurması için önemli bir araçtır. İyi bir dinleme becerisi edinen bir çocuk aynı zamanda iyi bir iletişim kurma yeteneği de kazanmış olmaktadır. Dinleme becerisi yaşam boyunca sürdürülen bir etkinliktir. Bunun için dinleme becerisinin kazandırılması önemli bir noktadır.

Dinleme becerisi, anadili eğitiminde önemli bir yer tuttuğu göz önünde bulundurulursa dinleme becerisinde de iyi bir eğitime ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkar. Bu bağlamda iyi bir dinleme için, iyi bir dinleme eğitimi gerekir. Dinleme becerisi, öğretilebilir ve öğrenilebilir bir beceridir.

Dinleme becerisi, okuma becerisi kadar önemli bir etkinliktir. Bu beceri de okuma gibi bir alışkanlık gerektirmektedir. Belli bir öğrenme süreci vardır. Bu süreçte zihinsel birtakım etkinlikler de vardır. Özdemir’e göre dinleme aynı zamanda kulak yoluyla okumadır(Nas 2003, 180-181). Bu bağlamda dinleme de belli bir alışkanlıkla süreklilik kazanmaktadır.

Dinleme, işitme eyleminden farklıdır. İşitme fizyolojik olup doğal bir süreçtir. İşitmeye engel olmak mümkün olmamalıdır. Fakat dinleme becerisi doğal olmayıp, zihinsel ve psikolojik bir süreçtir. İşitme kulakla, dinleme ise beyinle anlam kazanmaktadır.

Bireyler, öncelikle işitme sorunu yaşamamalıdır. Bu anlamda ailelere büyük sorumluluklar düşmektedir. Çocuğun dinleme sırasında nasıl davranması gerektiği konusunda aile tarafından yönlendirilmelidir. Bu bağlamda çeşitli dinleme etkinlikleri yapılmalıdır. Çocuklara eksik bırakılmış bir paragrafı tamamlamaları, çelişkili ifadeleri içeren birkaç cümleyi dinleyip yanlışları

göstermelerini sağlama, ilgi düzeylerine göre okudukları bir öykü ya da romanı anlattırma çalışmaları hem dinleme hem de bireyin kendine güven duyması açısından oldukça önemlidir.

Bireyin duyduğu kelimeyi anlaması ancak o kelimeyi doğru görmesi ve anlamını bilmesiyle mümkündür. Bunun için de bireyin yararlandığı sözlükler bu amaca uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Bu bağlamda sözlükler sadece kelime anlamını değil aynı zamanda bireyin kendine olan özgüvenini de etkileyen bir araç konumundadır.

5.2. Konuşma

Konuşma, insanlar arası ilişkilerde anlatıma dayalı bir “eylem” olup düşüncenin bildirişim dizgesini oluşturmaktadır. Bu dizgenin içinde bireyin ruhsal yapısı da bulunmaktadır(Evliyaoğlu 1973, 10).

Konuşma becerisi, dinleme becerisinin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesine bağlı olarak gelişir. Konuşma becerisi bireyin, okul öncesi dönemden daha özele indirgemek gerekirse anne karnından itibaren başlayıp yaşam boyu gelişmeye açık olan bir süreçtir. Bu beceri geliştirilebilir bir beceridir.

Bireyin biyolojik ve fizyolojik bir sorunu yoksa konuşma becerisini kolaylıkla geliştirmesi mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda doğru, düzgün ve etkili konuşabilmek için çok okumalı, zengin bir sözcük dağarcığına sahip olmalı, çok konuşmalı ve konuşma için uygun konuşma ortamı oluşturulmalıdır(Taşer 1982, 27). Bireyin kendini rahat bir şekilde ifade edebilmesi düzgün bir konuşma becerisine sahip olmasıyla mümkündür. Özellikle geleneksel ortamda büyüyen bireylerde küçüklerin istediği gibi kendilerini ifade edememeleri, bu becerinin gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Konuşma becerisini geliştirmek için çeşitli etkinlikler yapılabilir: *Tanışma-Tanıştırma, Telefonla Konuşma, Bir Yeri Tarif Etmek, Sözlü Olarak Kitap Tanıtmak*((Nas 2003, 190-196) gibi etkinlikler bireyin kolayca kendini ifade etmede etkili olmaktadır. Konuşma becerisinde bireyin ilgileri doğrultusunda etkinliklerin yapılması oldukça önemli bir çıkış noktasıdır. Dinleme ile konuşma becerisi bir bütün içerisinde yürütülmelidir.

Konuşma becerisinin süreklilik kazanmasında başta aile daha sonra ise okul ve öğretmenlere görevler düşmektedir. Aile ve öğretmen çocuğun kendini ifade etmesine izin vermeli ve sabırla dinlemelidir(Baymur 1948, 19; Kavcar vd. 1999, 58). Özellikle okul ortamında çocuklara belli bir konuşma eğitiminin verilmesi, konuşma

kurallarına göre konuşulması Türkçenin de hedefleri arasında yer almaktadır(Sever 1999, 21).

Konuşma eyleminin içeriğinin zenginliği oldukça dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Bu noktada bireyin sahip olduğu söz varlığı bulunmaktadır. Bireyin sağlıklı ve anlaşılır bir konuşmaya sahip olması sözlüklerin payı inkâr edilemez. Hem dinleme hem de konuşma bireyin söz varlığıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Konuşmanın etkisi ancak hazırlanan güncel sözlüklerle güçlendirilebilir.

5.3. Okuma

“Basılı ya da yazılı işaretleri yorumlama ve anlamlandırma ereği ile zihnimizin göz ve ses organlarımızla birlikte ortaklaşa yaptığı bir etkinliktir(Özdemir 1990, 118).” Bir başka tanıma göre okuma *“İnsanların kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları özel sembollerin duyu organları yoluyla algılanıp beyin tarafından yorumlanarak değerlendirilmesi işlemidir(Yalçın 2002, 47).”* şeklinde tanımlanmıştır. Göğüş’e (1978, 60) göre ise *“Okuma, bir yazının harflerini, sözcüklerini, imlerini tanımak ve bunların anlamlarını kavramaktır. Bu eylem görme, seslendirme yönlerinden fizyolojik, kavrama yönlerinden ruhsal bir süreçtir.”* okumanın bilişsel ve psikomotor yönüne dikkat çeker, okumayı *“Bilişsel davranışlarla psikomotor becerilerin ortak çalışmasıyla yazılı sembollerden anlam çıkarma etkinliğidir.”* diye tanımlamaktadır.

İnsanoğlu yaşamı boyunca okuma eyleminden faydalanmaktadır. Birey okuma yoluyla genelde sosyal, kültür ve tarihî birikimini öğrenmekte, özelde ise zihin dünyasını geliştirip zenginleştirerek yaşamını anlamlaştırabilmektedir. Bu nedenle okuma eylemi, her yaştaki birey için ayrı bir öneme sahiptir.

Okulöncesi dönemde çocukların yaşamlarını renklendiren resimli okuma kitapları, okuma eylemine karşı ilk tutumu oluşturan araçlardır. Bu dönemde çocuklara sunulan görsel ağırlıklı kitaplar okuma alışkanlığının kazandırılmasında etkin rol oynamaktadır. Çocukların okumayı içselleştirmesi gelecekte daha duyarlı ve bilinçli davranan bireylerin yaşayacağı bir toplum haline gelmesi anlamına gelmektedir.

Bir toplumun geleceği için son derece önemli olan okuma eylemi, kitaplar aracılığıyla okuyuculara ulaşmaktadır. Okuyucuya ulaşan okuma kitaplarının taşıması gereken nitelikler olmalıdır. En başta kitapların çocukların bilişsel ve duyuşsal seviyelerine uygun olması gerekmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Çocukların ilgiyle okuyacağı bir kitaba ulaşması, çocuğun sadece okuma becerisini geliştirmekle kalmaz, bunun yanında konuşma ve dinleme dolayısıyla anlama becerisi için önemli bir etkidir. Okuma, sürekli hale getirildikçe birey yaptığı bu işten zevk alacak ve bireyin yaşamı zenginleşmiş olacaktır (Demiray 1979, 285). Okuma, zihinsel ve düşünsel bir edimdir. Bu edim yaşam boyu kullanılacak bir araç olup öğrenmenin ve birey olmanın temel aracıdır. Bireyin eleştirel düşünmesini sağlayarak yaşama bakış açısını değiştirmektedir (Özdemir 1998, 9-18).

Okuma amaca göre iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan biri sesli okuma diğeri ise sessiz okumadır. Sesli okuma, sözcüklerin doğru söyleyişi, noktalama işaretlerine göre okuyabilme, vurgu ve tonlamaları yerinde kullanmada etkili bir beceridir. Sessiz okuma ise sesli okumaya göre yaşamda daha fazla işlevsel olan bir beceridir. Sessiz okumada birey, kendi kendine çalışma alışkanlığı edinmektedir. Bundan ötürü, okuduğunu anlama ve okuma hızını her birey kendisi ayarlayabilmektedir (Özdemir 1998, 120-126). Okuma, bireye özgürce düşünme ve hayal kurma ortamı sunan bir etkinliktir. Birey okudukça kendi ilgilerinin farkına varmaktadır. Bu durum çocuğun kendi kendini yetiştirmesine yardımcı olmaktadır. Okumanın süreklilik kazanmasında bireyin karşılaştığı kelimelerin anlamını bilip bilmemesiyle doğru orantılıdır. Birey okuduğu kitapta bilmediği kelime sayısı ne kadar az olursa o kitabı anlama ve daha kısa zamanda bitirme isteği daha fazladır. Anlamını bilmediği kelimeleri ilgili sözlükten bulup öğrenmesi bu anlamda önem kazanmaktadır. Sözlüğün okuma becerisine katkısı ise bu noktadan itibaren başlamaktadır. Okuma eylemi, anadili öğretimini önemli ölçüde besleyen bir beceridir. Bu becerinin zenginleştirilmesi, güncel ve işlevsel niteliği olan sözlüklerle mümkündür.

5.4. Yazma

Anadili becerileri içerisinde yazma becerisi en son ve zor gelişen becerilerinden biridir. Bu beceri hem fiziksel hem de fizyolojik bir süreçle olgunlaşmaktadır. Okulöncesi döneme kadar çocuklar, dilin diğer etkinlikleriyle dolaylı da olsa bir şekilde karşılaşabilmektedir. Fakat çocuklar yazma becerisiyle tüm becerileri gördükten uzun bir süre sonra tanışır. Bu tanışma ilk anda çocuklarda tedirginlik oluşturabilmektedir. Bu tedirginlik döneminin sağlıklı geçirilmesi, ileride çocukların duygu ve düşüncelerini kolaylıkla yazı yoluyla dile getirilmelerine yardımcı olabilmektedir. Bireyin yazma yeteneğinin geliştiği önemli aşamalardan biri ilköğretim ikinci kademe dönemidir (Levend 1954, 251). Bu dönemde yazı yazmanın

tadına varan çocuk çeşitli denmelerde bulunur. Özellikle şiir ve küçük hikâyeler yazma bu dönemde başlamaktadır.

Anadili becerilerinin geliştirilmesinin temelinde kelime yatmaktadır. Anadiline karşı ilginin uyandırılması sunulacak olan söz varlığına bağlıdır. Bir bireyin edebi ve içerik açısından iyi bir yazı yazabilmesi için başta iyi bir söz varlığına sahip olmasıyla olabilir. Bu nedenle sadece yazma değil, dinleme, konuşma ve okuma söz varlığına bağlı olarak geliştirilebilir. Bu bağlamda bireyin sözlük okumaya karşı bir ilgisinin olması, sözlük karıştırmayı bilinçli olarak yapması anadili eğitiminin de başarılı bir şekilde yapılmasına yardımcı olacağı kuşkusuzdur.

Sonuç

Sonuç olarak sözlükler söz varlığını, bir toplumun kültürünü barındıran araçların başında gelmektedir. Bu söz varlığı hem toplum hem de bireyin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle sözlük, bireyin başucu kaynakları arasında yer almalı, her yaş ve seviyeye hitap etmelidir. Burada sözlüklerin hazırlama amacı ve işlevsel olma noktasına ortaya çıkmaktadır. Sözlüklerin hedef kitleye göre hazırlanması, hedef kitlenin zihinsel dünyasının göz önünde bulundurulması, içerik ve fiziksel özelliklerin hedef kitleye uyarlanması ve tasarlanması sözlüklerin başarısını gösterir.

Sözlüklerin işlevselliğinin artırılması bu noktada önem kazanmaktadır. İşlevsel bir sözlükte aranılan kelimenin kısa bir sürede ve kolaylıkla bulunması gerekir. Bunun için de sözlükteki madde başlarının doğru tespit edilmelidir. Madde başlarının tanımları tam ve doğru verilmelidir. Bununla birlikte sözlüklerde yazım birliğinin olması da göz önünde bulundurulmalıdır. Sözlükler, sadece anlamı bilinmeyen kelimelerin toplandığı bir yığıntı olarak görülmemeli, sözlüklerin anadili eğitiminde de etkin bir rol üstlendikleri unutulmamalıdır. Bu, anadili eğitimi ile sözlük arasındaki ilişkisinin güçlü boyutunu göstermektedir. Anadili eğitiminin temel becerilerinden biri ve başta geleni dinlemedir. Dinlemenin kusursuz gerçekleşmesi ancak duyulan kelimenin doğru anlaşılması ve tanınmasıyla mümkündür. Bu durum ise ancak sözlüklerin verdiği hizmetle gerçekleşmektedir. İyi bir sözlük hem anlama(dinleme-okuma) hem de anlatma(konuşma-yazma) becerilerine katkı sağlayan sözlüktür. Anlama ve anlatmanın etkisini arttıran bireyin sahip olduğu söz varlığıdır. Söz varlığının zenginliği veya kıtlığı anadili becerilerinin geliştirilmesi ve kullanılabilirliğini doğrudan etkileyebilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Sözlük okuma ve anadili ilişkisinin bağı güçlendiren temel araç kelimelerdir. Bu noktadan hareketle sözlük okuma alışkanlığının kelime dağarcığını zenginleştireceği bunun ise anadili eğitimi daha kısa bir zamanda tamamlamasına zemin hazırlayacağı ve destekleyeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ADALI, Oya, “Türkçe Öğretimi: Anadili Olarak Türkçe Öğretimi Üstüne”, Dil Öğretimi Özel Sayısı Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Temmuz - Ağustos, C: XLVII, S: 379-380, 1983.
- AKSAN, Doğan, Anadili, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Haziran, C: XXXI, S: 285, 1975.
- AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- ARDA Erhan, Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Derin Yayınları, İstanbul 2003.
- BAYMUR, Fuat Türkçe Öğretimi, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1948.
- BİNYAZAR, Adnan, Türkçe Öğretimi: Anadili Öğretiminde Yazınsal Alanlara Açılım, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Temmuz - Ağustos, C:XLVII, S: 379-380. Dil Öğretimi Özel Sayısı, 1983.
- BOZ, Erdoğan, Türkçenin Çağdaş Sorunları, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- DEMİRAY Kemal, “Çocuklar ve Yazın”, Nisan, C: XXXIX, S: 331, Çocuk Yazını [Özel Sayısı], Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi 1979.
- DEMİREL, Özcan, İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi, MEB Yayınları, İstanbul 1999.
- DÜNDAR, Ali, “Dil: Anadili Eğitimi”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Nisan, C: XLII, S: 352, 1981.
- EVLİYA OĞLU, Gökhan, “Konuşma Sanatı”, Türk tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1973.
- GÖĞÜŞ, Beşir, Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1978.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- GÖĞÜŞ, Beşir, “Türkçe Öğretimi: Anadili Eğitim Programlarının Niteliği”, Dil Öğretimi Özel Sayısı, Temmuz – Ağustos, C: XLVII, S: 379-380, 1983.
- KAVCAR, Cavit., OĞUZKAN Ferhan ve SEVER Sedat, Türkçe Öğretimi, Engin Yayınevi, Ankara 1999.
- LEVEND, Agâh Sırrı, “Anadilini Doğru Yazma Geleneği Bizde Niçin Yoktur?” Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Şubat, C: III, S: 29, s. 251-253, 1954
- LEVEND, Agâh Sırrı, “Anadili Sevgisi”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Eylül, C: XXVI, S: 252, ,1972.
- NAS Recep, Örneklerle Çocuk Edebiyatı, Ezgi Kitabevi, Bursa 2003.
- ÖZBAY, Murat, Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I, Öncü Kitabevi, Ankara 2006.
- ÖZDEMİR, Emin, Türkçe Öğretimi Kılavuzu, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, Yer Yok 1990.
- ÖZDEMİR Emin, Eleştirel Okuma, Ümit Yayıncılık, Ankara 1998.
- SEVER, Sedat, Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme, Anı Yayıncılık, Ankara 1997.
- ŞİMŞEK, Rasim, Türkçe Öğretimi: Çağdaş Eğitimde Anadilinin Yeri, Dil Öğretimi Özel Sayısı, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Temmuz - Ağustos, C: XLVII, S: 379-380, 1983.
- TAŞER, Suat, Konuşma Eğitimi, Epsilon Yayınları, Ankara 1982.
- ÜÇÖK, Necip, Genel Dilbilim, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004.
- YALÇIN, Alemdar, Türkçe Öğretim Yöntemleri, Akçağ Basım Yayın Dağıtım, Ankara 2002.